

جامعه ایران یک «جامعه جنبشی» است

جامعه‌شناسی طبقات اجتماعی معترضان
در گفت و گو با حمیدرضا جلایی پور
استاد دانشگاه

فرناز حسنعلی زاده

روزنامه نگار

علی محمدی / ایران

اعتراض‌ها و ناآرامی‌های آبان ماه بعد از افزایش قیمت بنزین خیلی‌ها را غافلگیر کرد؛ اگر چه مسئولان نهاد‌های اطلاعاتی، امنیتی و انتظامی به گفته خود پیش‌بینی می‌کردند اعتراض‌هایی مطرح شود، اما آن گونه که از مواقع پیداست، جغرافیای گسترده و وسعت و عمق خشونت‌ها خیلی قابل پیش‌بینی نبود. حمیدرضا جلایی پور، جامعه‌شناس و استاد دانشگاه اما می‌گوید این اعتراض‌ها و به گفته او جنبش‌ها هم قابل پیش‌بینی بود و هم جنبش‌های دیگری پیش‌بینی می‌شود. او معتقد است بعد از هر ناآرامی بازوی انتظامی اعتراض‌ها را به اصطلاح خود جمع می‌کنند، اما هیچ فرد یا نهادی تا الان آن را درمان نکرده است. مشروح گفت‌وگوی مکتوب «ایران ماه» با وی را به هم می‌خوانیم.

■ جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک نظام سیاسی درگیر مسأله اعتراض سیاسی شده است و روند اعتراض‌ها پس از پیروزی انقلاب نشان از رشد فزاینده دارد؛ مانند اعتراض‌های تیر ماه ۷۸، سال ۸۸، دی ماه ۹۶، تابستان ۹۷ و آبان امسال که این فرضیه را مطرح می‌کند که اعتراض‌ها در کشور چند بعدی است؛ ضمن مورو بر اعتراض‌های یکی دو دهه اخیر سیر اعتراض‌ها، حاوی چه نکاتی است؟ آیا این اعتراض‌ها خطی و به هم پیوسته بوده یا سطوح مختلفی داشته است؟ چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی داشته است؟ آیا ما شاهد دگردیسی در مسیر اعتراض‌ها هستیم یا نه؟

هر کدام از جنبش‌هایی را که ذکر کردید از یک جهت «منحصر به فرد» است و عین هم نیستند و وقوع آن‌ها علل متعدد و متفاوت دارد. مثلاً وجه غالب اعتراضات ۷۸ متکی به جنبش دانشجویی در شهرهای بزرگ و هدف آن دموکراسی در حکومت بود. اعتراضات ۸۸ یک جنبش مدنی و خشونت پرهیز طبقه متوسط بود و میلیون‌ها نفر در تهران شعار می‌دادند «رای من کو»؟ اعتراضات ۹۶ و ۹۸ عمدتاً اعتراضات معیشتی و سراسری بود. البته اعتراضات ۹۶ عمدتاً در بیش از ۶۰ شهر کوچک بود ولی اعتراضات ۹۸ در بیش از ۱۰۰ شهر و در شهرهای اطراف شهرهای بزرگ بود-مثل شهریار، قدس، ملارد و قریچ در نزدیکی تهران. پس در اینجا باید به گوناگونی این اعتراضات توجه کرد.

اما جنبش‌های مذکور به رغم تفاوتشان ابعاد مشترک هم دارند. اول اینکه در وقوع تمام این جنبش‌ها یک عامل «تحریک کننده» وجود داشته است. مثلاً در اعتراضات دانشجویی بستن روزنامه سلام، در اعتراضات ۸۸ اعلام زود هنگام پیروزی احمدی‌نژاد یا ۲۴ میلیون رأی در حالی که هنوز مراکز جمع آوری آرا بسته نشده بود، در اعتراضات دی ماه ۹۶ اعتراض مالباختگان خودی در مشهد و در اعتراضات ۹۸ افزایش ناگهانی و سه برابری قیمت بنزین همچون جرقه باعث شعله‌ور شدن آتش اعتراضات مردمی شد. دوم اینکه همه این اعتراضات ریشه در شکاف‌های سیاسی یا اقتصادی یا ریشه در پیامدهای سیاست‌های خارجی خطا دارد. سوم اینکه در وقوع همه این جنبش‌ها ذکر دو عامل حائز اهمیت است. یکی حکمرانی تبعیض آمیز، ناکار و غیر پاسخگو است و عامل دوم کندی توسعه همه جانبه است. مثلاً میانگین رشد اقتصادی در چهار دهه گذشته ۲/۵ درصد بوده است در حالی که در ترکیه بالای پنج درصد بوده و این رشد آهسته در عین حال نامتوازن بوده است. یعنی به نابرابری اقتصادی بین اقشار مردم و مناطق جغرافیایی دامن زده و همچنین این رشد پایدار نبوده و محیط زیست ایران را در معرض فرسایش فزاینده قرار داده است. یعنی فرایند توسعه نامتوازن و ناعادلانه در کشور همچنان ناراضی تولید می‌کند. چهارم اینکه فاصله زمانی بین دو

اعتراض جنبشی کم شده است. پیش از انقلاب فاصله زمانی دوده بود، بعد از انقلاب به یک دهه رسیده است و حالا به دو سال رسیده است.

■ یکی از نظریه‌های تبیین کننده اعتراض‌های مؤخر «محرومیت نسبی» است. وزیر کشور سال گذشته تأکید کرد عامل اصلی اعتراض‌های دی ماه سال ۹۶ نارضایتی عمومی از هر کس و هر چیز بود. اعتراض‌های اخیر تا چه حد در چارچوب این نظریه قابل توضیح و درک است؟

محرومیت نسبی در توضیح عمل بخشی از جمعیت اعتراضی جامعه ایران گویا است. البته این تئوری به علل زمینه‌ای اعتراضات (مثل شکاف سیاسی یا اقتصادی) نمی‌پردازد؛ ولی وقتی این اعتراضات به راه می‌افتد نقش مردمی که در جامعه ایران «احساس» محرومیت می‌کنند در پیوستن به این اعتراضات مهم می‌شود. جامعه ارتباطی و موبایلی ایران این «احساس» محرومیت را تشدید کرده ولی تنها با انکابه عامل محرومیت نسبی نمی‌توان جنبش‌های اعتراضی ایران را توضیح داد.

■ یکی از دلایل منطقی اعتراض‌ها، کسب نتیجه و منفعت است؛ اعتراض‌های یک دهه اخیر تا چه میزان نتیجه‌مند بوده است؟ میزان نتیجه‌مندی چه تأثیری بر تداوم اعتراض‌ها داشته یا دارد؟

در ایران کنش‌های مبتنی بر هزینه و فایده یا کنش‌های سود محور و فردمحورانه در میان مردم زیاد شده است. مردم مثل دوره انقلاب ۵۷